

Nagovor ob otvoritvi obnovljene kapele svetega Frančiška Ksaverja

V veliko veselje mi je, da lahko na dan sv. Frančiška Ksaverja nekaj besed spregovorim o kapeli, ki so jo med letoma 1667 in 1670 jezuiti zgradili ob svoji ljubljanski cerkvi. Kapela mi je kot umetnostnemu zgodovinarju, ki se pretežno ukvarjam z umetnostjo baroka, seveda še posebej pri srcu, nenazadnje tudi zato, ker je študija dr. Ane Lavrič in dr. Blaža Resmana iz leta 1992 o oltarju v kapeli postala eden od metodoloških temeljev za številne raziskave baroka v Sloveniji v zadnjih treh desetletjih.

V jezuitskem letopisu za leto 1667 kronist poroča, da je na dan sv. Ignacija, 31. julija, mašo vodil stiški opat, nato pa je temeljni kamen za kapelo položil ljubljanski knezoškof Jožef grof Rabatta. Prisotni so bili deželni glavar in ostali deželni prvaki, saj so za gradnjo kapele kar 5500 goldinarjev prispevali prav kranjski deželni stanovi. Posebej se je izkazal tudi deželni glavar Volk Engelbert grof Auersperg, ki je kolegiju podaril srebrno svetilko v vrednosti 300 goldinarjev. Kapela je bila dokončana leta 1670, ko so jo 5. avgusta posvetili, visoki gosti in dobrotniki pa so od rektorja dobili v dar knjižice o sv. Frančišku Ksaverju ter srebrne prstane – knezoškof in deženi glavar kajpak vsak zlatega –, ki so se v Rimu dotaknili relikvij, svetnikove roke.

Frančišek Ksaver si je v cerkvi sprva delil oltar skupaj z Ignacijem Lojolskim, oba sta bila tudi skupaj kanonizirana 12. marca 1622; že leta 1661 so za 1000 goldinarjev kupili njegov srebrn kip v Augsburgu, enem najpomembnejših evropskih središč zlatarske umetnosti. Kip so nato ob praznikih postavljali na veliki oltar, žal pa se nam ni ohranil, saj je bil skupaj s številnimi drugimi dragocenostmi pretopljen v jožefinskem času, v poznem 18. stoletju. Zamisel o samostojni svetnikovi kapeli se je rodila že leta 1660, deželni stanovi so tedaj namenili del sredstev za njeno gradnjo. Samostojne Frančiškove kapele, lahko tudi podobno, kakor je ta, prizidane k cerkvam, so tedaj postajale vedno bolj priljubljene. Ljubljanska, osemkotne zasnove, je bila ob zaključku del opremljena tudi z bogatim štukaturnim okrasom, ki je prav v tistih letih postal izjemno priljubljen, zato dekoracijo cerkvenih notranjščin poznega 17. stoletja pogosto označujemo z nemško izposojenko štukbarok. Zanj je značilna polnoplastična dekoracija s številnimi festoni, školjkami, kartušami in celimi figurami, od angelov, puttov do svetniških figur, v našem primeru imamo namesto pilastrov tudi kariatide. Polja, ki jih štuk uokvirja, pa so bila opremljena s slikarsko dekoracijo – na platno ali kot stenska poslikava. Slike na platno v kapeli tudi imamo, velika polja v kupoli pa so verjetno ostala neposlikana, čeprav je bila poslikava skoraj gotovo načrtovana. Za tovrstna štukaterska dela so bili v drugi polovici 17. stoletja specializirani štukaterji iz Lombardije, iz okolice lombardskih jezer severno od Milana. Njihova dela najdemo po vsej srednji Evropi; tudi primerjave za našo kapelo so kolegi iskali vse od Coma v Lombardiji do Krosna v Galiciji, na Poljskem. Arhitektura in stenska dekoracija kapele sta tako eno najpomembnejših del baroka 17. stoletja v Sloveniji. A tudi nekaj mlajša oltarna oprema ni nič manj pomembna.

Prvi, tedaj leseni oltar je kapela dobila že leta 1670. V oltarju je bila svetnikova slika, ob Frančiškovih praznikih – torej v teh decembrskih dneh – pa so kapelo opremljali še z bogatim provizoričnim okrasom; za nas je morda še najpomembnejši opis tistega, ki so si ga prvič

zamislili leta 1706. Tedaj so ob sliko sv. Frančiška Ksaverja v vencu devetih zvezd, ki so ponazarjale devet angelskih korov, na oltar postavili keruba in serafa, ob njiju pa še personifikacijo Evrope, od katere izvira čudežna luč evangelija, in Afriko, ki to luč hvaležno sprejema; tako vsaj je zapisal jezuitski kronist pred dobrimi tristo leti.

Prav ta vsebinski koncept, ki se seveda navezuje na Frančiškovo in jezuitsko misijonarsko delovanje, so od jeseni 1709 naprej začeli uresničevati v trajni obliki. Do decembra 1710 so dela zaključili, novi kamniti nastavek je izklesal ljubljanski kamnosek Franc Grumnik, kip mrtvega Frančiška Ksaverja je naredil kipar v Ljubljani živeči Matija Hendrichs; angele – torej serafa in keruba, ter še nekaj puttov – pa je Grumnik pripeljal iz Benetk in ju lahko pripišemo delavnici dveh odličnih beneških kiparjev Giuseppa in Paola GropPELLIJA. Leta 1719 so nadaljevali z deli: povečali so tabernakelj, saj se jim je prejšnji zdel premajhen, preveč stolpaste oblike; jeseni 1720 so na oltar mdr. postavili personifikaciji Evrope in Afrike, deli kiparja Jacopa Contierija, s katerima so dokončno v trajnem materialu izvedli prej omenjeni provizorični aparat. Ves ta čas je na oltarju sicer ostala stara slika; če ne prej, jo je leta 1860 nadomestila slika *Poveličanje sv. Frančiška Ksaverja*, delo Pavla Künla. Še en veliki dar pa je kapela dobila leta 1721: tedaj je Marija Ana grofica Rasp darovala kar 800 goldinarjev vredno svetilko, za katero je sloviti augsburški zlatar Johannes Zeckl celo osebno prišel v Ljubljano, da bi si ogledal prostor, za katerega jo je moral izdelati.

Skrb za takšno arhitekturo ne danes ne v preteklosti ni bila preprosta: tako so zaradi zamakanja poškodbe na štukaturah opazili že leta 1727, pa tudi s slikami ni šlo brez težav. Prvič se na stenah omenjajo 1694, že leto pozneje pa so jih zaradi vlage umaknili iz kapele. Leta 1726 so naredili nove, a so jih zaradi vlage in plesni čez zimo raje spravljali v kolegij, vendar tudi to ni pomagalo in že dve desetletji pozneje so jih prvič resneje popravljali.

Teh šest oljnih slik prikazuje čudeže sv. Frančiška in so najverjetneje povzete po katerem od mnogih, tudi ilustriranih svetnikovih življenjepisov. Poudarjajo ozdravljanje bolnih, blagoslavljanje umirajočih, varovanje zatiranih in krščevanje poganov. Žal zaenkrat ne vemo, kdo je ohranjene leta 1726 naslikal. Njihov avtor je bil nek lokalni, torej ljubljanski slikar. Načeloma bi lahko bil Janez Mihael Reinwaldt, ki je desetletje prej, leta 1715, za župnika Ahacija Stržinarja naslikal podobo umirajočega sv. Frančiška Ksaverja, okoli katere se je v Stražah pri Radmirju hitro razvila eno najbolj znanih svetnikovih romarskih središč v avstrijskih deželah. Ali pa, kakor domneva Blaž Resman, slikar Daniel Savoye, ki je bil doma iz Dresdna, prav pri ljubljanskih jezuitih pa je leta 1721 prestopil iz kalvinske v katoliško vero, vemo pa tudi, da je slikal za zagrebške jezuite.

To je le kratek, upam da ne presuhoparen vpogled v postavljanje in opremljanje Frančiškove kapele. Obnova, ki je bila pod vodstvom mag. Barbke Gosar Hirci in mag. Nine Žbona na Restavratorskem centru ZVKDS nedavno zaključena in se bo – upam kmalu – nadaljevala še z restavratorskim posegom na oltarju v kapeli, nam lahko služi kot lep in uspešen primer skrbi za kulturno dediščino.

A ne morem in ne smem zaključiti brez opozorila, da je tako v župniji kot v Ljubljani pa tudi drugje v Sloveniji v zvezi s kulturno dediščino nekaj resnično velikih problemov, ki jih lahko rešimo le skupaj in ob glasni podpori skupnosti. Lokalno imam v mislih dva primera: kot prvega načrtovano gradnjo garaže pod tržnico, kot drugega pa žal že v veliki meri izpeljana dela v bližnji cerkvi sv. Florijana, ki uničujejo ta izredno pomemben baročni spomenik in njegovo Plečnikovo ureditev. Oba primera nam kažeta, da dediščina ni samoumevna dobrina, ki je in bo z nami za vekomaj, ampak jo moramo ves čas aktivno varovati in si prizadevati za njeno ohranitev. Župnijski skupnosti in župniku, pa tudi ekipi Restavratorskega centra ZVKDS zato še enkrat hvala, da lahko danes spet občudujemo kapelo sv. Frančiška Ksaverja v vsej njeni lepoti.

dr. Matej Klemenčič, 3. decembra 2024